

KUNGL. VITTERHETS
HISTORIE OCH
ANTI KVITETS AKADEMIEN

ÅRSBOK 2022

STOCKHOLM 2022

THE ROYAL SWEDISH ACADEMY OF LETTERS,
HISTORY AND ANTIQUITIES

ACADÉMIE ROYALE SUÉDOISE DES
BELLES-LETTRES, DE L'HISTOIRE
ET DES ANTIQUITÉS

KGL. SCHWEDISCHE AKADEMIE FÜR LITERATUR,
GESCHICHTE UND ALTERTÜMER

© 2022. De enskilda författarna och KVHAA, Stockholm

Grafisk formgivning: Lars Paulsrud

www.vitterhetsakademien.se

ISBN 978-91-88763-33-4, ISSN 0083-6796

Italgraf Media, 2022

INNEHÅLL

- 7 Preses hälsningstal
13 År 2022 tilldelade medaljer och priser

MINNESORD

- 21 Bertil Albrektson
35 Cecilia Falk

FÖREDRAG

- 47 Elisabeth Wåghäll Nivre: *Vem talar och i vilket syfte? Berättarröst och pratglada protagonister i några av Georg Wickrams prosa-romaner*
61 Neil Price: *Understanding the Viking phenomenon*
75 Eva Hættner Aurelius: *Lovisa Ulrikas akademi – Sveriges första vittra kungliga akademi*
93 Terttu Nevalainen: *Studying language change in its social context*
107 Jens Rydgren: *Nationalism och populism i dagens Europa. Hur kan vi förklara framväxten av de radikala högerpartierna?*
117 Jesper Larsson: *Självförvaltning och tidigmodernt samiskt naturresursutnyttjande*

- 135 Peter Gärdenfors: *Hur Homo blev docens. Undervisningens evolution*
- 149 Ola Sigurdson: *Humor och teologi – några reflektioner*
- 163 Clas Tollin: *Sveriges geometriska kartering 1633 till 1680*
- 185 Maria Ågren: *Att tilltala överheten. Suppliker som kulturarv och källa till kunskap*

ÅRSBERÄTTELSE, FÖRTECKNINGAR ÖVER LEDAMÖTER,
AKADEMIFORSKARE OCH PERSONAL

- 199 Ständige sekreterarens årsberättelse
- 205 Vitterhetsakademiens kulturfastigheter
- 217 Årsberättelser från vissa forskningsföretag m.m.
- 231 Publikationer utgivna 20.3.2021–19.3.2022
- 233 Alfabetisk förteckning över Akademiens ledamöter
- 250 Akademiens ledamöter i invalsordning
- 253 Ledamöternas fördelning på klasser
- 255 Avlidna ledamöter 20.3.2021–19.3.2022
- 256 Akademiens utskott och nämnder
- 262 Vitterhetsakademiens akademiforskare
- 263 Akademiens personal

MARIA ÅGREN

Att tilltala överheten

SUPLIKER SOM KULTURARV OCH KÄLLA TILL KUNSKAP

AR 1711 HÄRJADE PESTEN i Örebro län. För att minska risken för smittspridning hade myndigheterna bestämt att människors rörlighet måste övervakas och begränsas. Vid Råås krog, på vägen mellan Askersund i Närke och Motala i Östergötland, hade man därför satt upp en bom över vägen, och länsman Erik Molander hade fått i uppdrag att vakta den. I en skrivelse, som Molander senare skickade in till landshövdingen i Örebro, klagar han över det obehag som uppdraget hade inneburit för honom. Under trettio veckor – mer än ett halvår – hade Molander enligt egen uppgift ”natt som dag” fått hålla vakt vid bommen. Vad värre var, när han bett att få se de resandes pass, hade han ofta överösts med ”hårda ord och hotelser”. Molander bönföll därför ödmjukast om att landshövdingen skulle ge honom ekonomisk ersättning för den trogna vakttjänsten.¹

Denna lilla skrift, som har bevarats i Örebro länsstyrelsens arkiv, skapar en känsla av samhörighet mellan oss, som just har upplevt en pandemi, och den arme Erik Molander. Vi känner igen och kan relatera till de problem som Molander beskriver just därför att vi under de senaste två åren har sett många exempel på hur svårt det kan vara att ha det handgripliga ansvaret för att begränsa smittspridning. I media och dagligt liv har vi bevittnat hur smittbegränsande åtgärder mötts av irritation, kritik,

ifrågasättanden och, ibland, aggression och våld. Och det är just därför att Molander vände sig till överheten, till landshövdingen, och beskrev sina vedermödor som vi får denna möjlighet att känna igen våra problem i hans, trots de närmare trehundra år som skiljer oss åt. Vi kan känna igen oss därför att Erik Molander valde att skriva en supplik.

En supplik var en böneskrift, en skriftlig vädjan om hjälp som riktades till någon i en överordnad position. Ordet supplik kommer av franskans *supplier*, bönfälla. Från medeltiden och fram till 1800-talet var det vanligt att människor utnyttjade möjligheten att skicka in en supplik, inte bara i Sverige utan runtom i Europa. Även i de nordamerikanska kolonierna förekom det att man framförde sina böner om hjälp i form av en supplik. I inledningen till Leo Tolstojs roman *Anna Karenina* nämns i förbifarten att Annas bror Stepan Arkadjevitj Oblonskij, som är stats-tjänsteman, är upptagen med att ta emot hjälpsökande. Även i Ryssland fanns alltså supplikväsendet.

I Sverige kunde man rikta suppliken till en institution (till exempel riksdagen) eller en person (till exempel en biskop). Man vände sig helt enkelt till någon som man trodde hade den makt som krävdes för att kunna hjälpa. Särskilt viktig var dock möjligheten att rikta suppliken till konungen, antingen direkt eller indirekt, till någon som konungen hade utsett. Det inkom många suppliker och med tiden blev det alltmer ohållbart att konungen själv skulle ta emot alla.

Med början år 1635 och sedan framgent under 1600-talets lopp delegerades därför ansvaret för att ta emot suppliker i konungens namn till rikets landshövdingar. Vi vet att det lades stor vikt vid att människor skulle kunna lämna in sina suppliker till landshövdingen och hans förvaltning. Det var således noga reglerat när det var möjligt att komma med sin supplik. 1635 fastställdes till exempel att landshövdingen skulle vara på plats varje vardag mellan klockan 8 och 11 för att ta emot suppliker och om inte alla som infunnit sig hade fått lämna fram sin supplik klockan 11 så skulle mottagningen öppna igen klockan 2 på eftermiddagen.

I länsstyrelsearkiven runtom i landet finns det hyllmeter efter hyllme-

ter av bevarade suppliker från allmogen, ståndspersoner, härader, bergslag, socknar och byalag. De exempel som jag tar upp är alla hämtade från en samling suppliker som har skickats in till landshövdingar i Örebro län under 1700-talets lopp. Det handlar om korta, kärnfulla texter som ger inblick i människors livssituation och hur de agerade för att lösa problem, texter som i många fall kan ha legat olästa i trehundra år.²

Vad kunde man skriva om i sin supplik? På 1710-talet, när Erik Molander var verksam, handlade många suppliker föga förvånande om kriget som då, liksom nu, utspelade sig i Ukraina och Ryssland. Många bondegemenskaper påtalade hur de tyngdes av det ekonomiska ansvaret för att försörja de soldater som deltog i Karl XII:s fälttåg. Samtidigt kunde kvarlämnade soldathustrur påtala problem som drabbade dem. Marit Larsdotter och Brita Olofsdotter i Vintrosa utanför Örebro bad år 1714 landshövdingen om hjälp med att få ut sina mäns löner, som var inestående hos rotebönderna. Deras bön var ett uttryck för att de – som de taktiskt påpekade – gärna ville kunna betala sin skatt.

Men det fanns även andra omständigheter än skatteansvaret. Marit Larsdotter hade några år tidigare och i samband med att hon själv varit sjuk låtit skriva ner vad familjen hade att fordra hos rotebönderna. Detta gjorde hon ”på det hennes lilla barn måtte få något att hjälpa sig med om Gud skulle kalla henne hädan”. En man vid namn Erik Roberg har skrivit ner Marits redogörelse och själv lagt till: ”Detta hörde jag henne bekänna i sin sjukdom.”³ Nu, 1714, lämnades Robergs intyg in som en bilaga till Marits och Britas supplik. Suppliken och intyget, som tillsammans bara upptar ungefär två handskrivna sidor, visar att Marit höll noga reda på vad familjen hade rätt att kräva av mannens arbetsgivare, att hon förstod vikten av att dokumentera sin fordran, att hon planerade för barnets framtid för den händelse att det skulle bli föräldralöst, att hon gjorde gemensam sak med Brita och, inte minst, att båda hustrurna kände till att det i deras situation var en adekvat åtgärd att söka hjälp från landshövdingen. Suppliker och bilagda handlingar ger oss inblick i vanliga kvinnors kunskaper om det samhälle de levde i och deras

förmåga att navigera i detta samhälle så att de drabbades så lite som möjligt att krigets effekter.

Även när kriget var över kunde det finnas anledning att lämna in suppliker till landshövdingen. År 1719 skrev åborna i Eda socken, Jösse härad, och påtalade hur de som bodde nära norska gränsen hade drabbats av inkvarteringar och skjutsningar av dragoner. Enligt uppgifterna i suppliken hade dragonerna grävt upp böndernas åkrar och lagt beslag på foder till sina hästar. Hela vintern hade bönderna och deras familjer fått bo ”bland oskäligen kreatur i få- och fårhus”. Allra värst var dock, enligt supplikanterna, att deras barn inte ville bo kvar i socknen utan i stället planerade att ta anställning någon annanstans. Här, liksom i Marit Larsdotters supplik, var omsorgen om och oron för barnen ett tema. Bönderna vände sig till landshövdingen eftersom han var, som de skrev, ”vårt lands försvar”.⁴

Men det var inte bara mot dragoners framfart som man kunde behöva be landshövdingen om hjälp. 1757 inkom en supplik från pigan Kerstin Olofsdotter, som påtalade att hon blev misshandlad av sin arbetsgivare. ”Dag ifrån dag blir [jag] av mitt husbondefolk med eder och svordomar samt hugg och slag [...] överhopad.” Precis som Marit Larsdotter bifogade Kerstin intyg, i detta fall för att bevisa att hon fått blödande sår av misshandeln. En nämndeman, en granne och en soldat, som brukat utföra tillfälliga arbeten hos Kerstins husbonde, intygade alla att hennes uppgifter om kroppskada stämde. Kerstin bad om landshövdingens hjälp att få tillbaka sina kläder och sin kista, samt tillstånd att i förtid bryta anställningsavtalet och söka sig nytt husbondefolk. Eftersom hon var föräldralös, sade hon, hade hon ingen annan att söka hjälp hos än ”Gud och höga vederbörande”.⁵

Den sista uppgiften kan dock knappast ha stämt. De flesta som lämnade in suppliker hade haft någon som hjälpt dem med att sätta upp skrivelsen, och det var helt säkert så i Kerstins fall eftersom suppliken explicit nämner att hon var ”enfaldig”, som man då uttryckte det. Det är uppenbart att det fanns människor i Kerstins närhet som hade reagerat

på hur hon blev behandlad; kanske var det någon av de tre som skrivit intygen som också tagit initiativet till att formulera en supplik åt henne. Att säga att man inte hade någon annan att vända sig till än Gud och överheten var ett sätt att visa att man behärskade konsten att tilltala överheten, konsten att bönfalla på rätt sätt. Suppliken var en särskild textgenre som krävde vissa kunskaper. Det intressanta är att denna kunskap måste ha varit tämligen spridd i det svenska samhället. Det finns, som jag redan påpekat, hyllmeter efter hyllmeter av bevarade svenska suppliker från både kvinnor och män, och de präglas alla av ett underdånigt tilltal.

Suppliker användes runtom i Europa men har studerats mer i vissa länder, till exempel i Tyskland, än i andra. För att man i forskningen ska kunna använda suppliker på ett systematiskt och effektivt sätt behövs det ingångar, hjälpmedel, som gör att man kan leta och hitta i detta jättelika handskrivna material. Kungl. Vitterhetsakademien har under ett antal år, i samarbete med Vetenskapsrådet och Riksbankens Jubileumsfond, satsat på att stödja projekt som inbegriper såväl forskning om som tillgängliggörande av viktiga delar av kulturarvet; det rör sig om den så kallade Digarv-satsningen. Inom denna ram har projektet ”Att tilltala överheten: suppliker som kulturarv och källa till kunskap” fått stöd.⁶ Projektet leds av mig med professor Joakim Nivre som biträdande projektledare, och bygger på ett nära samarbete med Riksarkivets avdelning i Uppsala. Vi har valt en serie 1700-talssuppliker från länsstyrelsen i Örebro län; 67 volymer som motsvarar drygt 42 000 handskrivna sidor. Dessa finns nu avfotograferade och tillgängliga i Riksarkivets digitala forskarsal.

För att öka supplikmaterialets användbarhet har vi arbetat med tre olika metoder. Först har vi den traditionella metoden, som innebär att ett antal personer har läst igenom ett mindre urval av alla dessa suppliker och manuellt upprättat ett digitalt register som gör att man kan bilda sig en uppfattning om vilka ämnen som behandlas och vilka personer som har lämnat in suppliker. Det handlar om ett relativt enkelt men ändå mycket värdefullt hjälpmedel, med vars hjälp jag ganska lätt kunde hitta

Erik Molanders yrkan på ersättning efter peståret och pigan Kerstins bön om hjälp mot husbondefolkets maktmissbruk.

Men det är inte realistiskt att manuellt indexera samtliga suppliker i Örebro länsstyrelse, än mindre samtliga svenska länsstyrelseras supplikbestånd. För att öppna upp den rika resurs som supplikerna utgör måste man därför tänka i nya banor och testa ny teknik. Den andra metoden innebär därför att vi drar nytta av språkteknologi. Under ledning av Joakim Nivre arbetar en doktorand med frågan om man kan utveckla datorprogram som automatiskt kan identifiera suppliker, det vill säga automatiskt skilja denna typ av text från andra texttyper. Med tanke på att suppliker ofta har en viss uppbyggnad och vissa karaktäristiska formuleringar, som ingick i ett underdånigt tilltal, framstår det som troligt att språkteknologiska metoder ska klara av denna uppgift.

Den tredje metoden handlar om datoriserad bildanalys av suppliker, och här är målet mer visionärt och ligger längre in i framtiden. Bildanalys bygger på att man med hjälp av avancerad matematik kan ”lära” datorer att känna igen mönster i bilder. Tidigt lyckades datavetare till exempel utveckla metoder för att maskinellt känna igen cancerceller i mikroskopiska prover. Liknande metoder skulle kunna utvecklas för att känna igen mönster i bilder på handskrivna texter; till en början vissa centrala ord (så kallad *word spotting*) men på sikt kanske samtliga ord i en handskrivna supplik. Skulle det lyckas, kommer historiker med ens att få tillgång till enormt mycket större sökbara textmängder. Vi skulle därmed kunna besvara frågor som tidigare inte har gått att besvara, helt enkelt därför att källmaterialet är för stort för att en mänsklig hjärna ska kunna bearbeta det. Jag tror inte att vi kommer att uppnå detta inom supplikprojektet, men vi bidrar till den forskningen.

Supplikväsendet innebar alltså att enskilda individer kunde be om hjälp med sina konkreta problem. Det var viktigt för individen eftersom dennes utsatthet blev mindre än vad den annars skulle ha varit. Men supplikväsendet var även betydelsefullt för dem som hade den politiska makten i samhället och förtjänar att diskuteras i det perspektivet. Ge-

nom suppliker fick centralmakten nämligen information om vad som hände ute i landet, och kunde därmed identifiera konkreta problem som behövde åtgärdas. Supplikerna kunde, som flera påpekat, fungera som säkerhetsventiler; för att undvika större protester eller rentav uppror var det viktigt att lyssna på supplikanternas böneskrifter. Att beakta innehållet i suppliker kunde även vara en integrerad del av ett politiskt kommunikationssystem.

Den senare aspekten har understrukits särskilt i norsk historieskrivning. Danmark-Norge var ett envælde under den aktuella tiden, 1700-talet, och det rådde censur som begränsade människors möjligheter att offentligt uttrycka uppfattningar som kunde ha en politisk udd. Men rätten att skriva suppliker fanns i det dansk-norska enväldet och blev faktiskt en särskilt viktig informationskanal för centralmakten, just därför att det i övrigt rådde censur. Via suppliker förmedlades – utanför offentligheten – viktig och kanske känslig information till kungamakten, som sedan fattade beslut som blev offentliga. Genom kombinationen av suppliker och censur skapades ett slutet system för informationsspridning som bidrog till att upprätthålla enväldet.⁷

I 1700-talets Sverige fanns en större öppenhet: kring ständsriksdagen blomstrade den politiska aktiviteten. Det fanns en form av partiväsande, och det existerade olika möjligheter att offentliggöra texter, även före men särskilt efter införandet av tryckfrihet. Kanske har dessa omständigheter gjort att mindre uppmärksamhet har ägnats åt det parallellt existerande supplikväsendet. Svårigheten att utforska det jättelika handskrivna supplikmaterialet kan också ha bidragit till att uppmärksamheten varit mer begränsad. Men även om behovet av en säkerhetsventil kan ha varit större i enväldets Danmark-Norge än i frihetstidens Sverige, hittar vi även i Sverige suppliker som inte bara rör personliga omständigheter, utan har en mer generell giltighet och därför kan ha fyllt samma funktion som de dansk-norska supplikerna.

Folk skrev till landshövdingen och även justitiekanslern, till exempel för att klaga på försumliga ämbetsmän. En grupp bönder i trakten av

Kristinehamn klagade år 1720 över att en lokal tjänsteman hade vägrat att ta emot deras skatt, enligt uppgift därför att de ville betala skatten i form av så kallade mynttecken, alltså Karl XII:s nödmynt. Särskilt intressant är att bönderna åberopade en kunglig förordning som uttryckligen föreskrev att skatten skulle få betalas i form av mynttecken. Detta vittnar om att bönderna, eller åtminstone någon i deras närhet, var insatta i vilka regler som gällde och vilka rättigheter de hade. På suppliken har länsstyrelsens handläggare, för att använda en modern term, antecknat att den lokale tjänstemannen ska förklara sitt agerande inom åtta dagar. Uppenbarligen var frågan något som statsmakten tog på stort allvar.⁸

Suppliker kunde också bidra till att förändra mer grundläggande samhällsförhållanden. I den internationella forskningen har man hittat konkreta exempel på att ny lagstiftning uppenbarligen inspirerats av information och synpunkter som nått statsledningen genom suppliker. I svenska kungliga förordningar är det vanligt att ingressen nämner att kungamakten fått kännedom om något missförhållande, som förordningen nu ska råda bot på. Man kan naturligtvis uppfatta sådana formuleringar som tom retorik, men det är också möjligt att de syftar på faktisk information som förts fram genom suppliker. I engelsk forskning har man visat att suppliker, eller *petitions* som de kallas på engelska, började tryckas på 1640-talet och skrivas under av många, för att sedan bemötas av motpetitioner. Sådana masspetitioner gav uttryck för opinioner och bidrog till att tidigt skapa offentlig politisk debatt.⁹

Det här kastar nytt ljus över frågan om hur stort politiskt inflytande människor hade i det tidigmoderna Sverige och vilka kanaler som egentligen gav inflytande. Här är det viktigt att komma ihåg hur liten andel av befolkningen som egentligen var direkt representerad i riksdagen. Omkring år 1809 representerade bondeståndet kanske 10 procent av landets befolkning och de övriga tre stånden mycket mindre. Även om vi räknar med att varje hushållsföreståndare i sin tur representerade övriga medlemmar i sitt hushåll och att andelen av befolkningen som var representerad därmed var något större, så kvarstår faktum att det var få som hade

individuell rösträtt.¹⁰ Mot det ska ställas att vem som helst kunde skriva, eller låta skriva, en supplik – till och med en enfaldig piga. Det här betyder att möjligheterna att utöva inflytande måste ha varit större än vad man ofta tänker sig. Ju mer vi lär oss om hur supplikväsendet fungerade, desto bättre bild får vi av det som var ett mycket komplext politiskt system.

Vår förståelse av supplikväsendet hindras lätt av det underdåniga språk som genren krävde att man använde. I suppliken skulle man böna och be om hjälp, inte kräva sin rätt. Det här gör det svårare att uppfatta de likheter som faktiskt finns mellan 1700-talssuppliken och de skrivelser vi i dag i det moderna, demokratiska samhället kan rikta till våra myndigheter. Vi tänker inte att myndigheterna representerar överheten, vi utgår från att vi har rättigheter och att vi tryggt kan kräva att dessa respekteras. Vi räknar med att vi kan överklaga beslut som vi uppfattar har fattats på felaktiga grunder. Men det är gradskillnader snarare än artskillnader mellan dagens och gårdagens myndighetskontakter.

Det här blir särskilt uppenbart om vi betraktar den typ av supplik som förmodligen har dominerat över tid, nämligen suppliker som innehöll böner om handräckning vid indrivning av skulder. I sådana suppliker är det nämligen relationen till en tredje part, den skuldsatte, som är i fokus, och i den relationen är det inte tu tal om annat än att supplikanten, alltså fordringsägaren, har en rätt som han eller hon slår vakt om. Supplikanten ber landshövdingen om hjälp med att få skulden utmätt, på ett underdånigt sätt som kan kännas främmande för oss i dag, men vi har däremot lätt att känna igen oss i hur supplikanten beskriver sin ovillkorliga rätt att få tillbaka sina pengar. I de många suppliker som handlar om skulders indrivande ser vi alltså hur ett förmodernt tilltal kombineras med ett mer modernt, individualistiskt och rättighetsbaserat budskap.¹¹

Om vi betraktar suppliken i ett långtidsperspektiv ser vi två utvecklingslinjer. Den ena utvecklingslinjen är att suppliken, i takt med att det underdåniga tilltalet började monteras ner, förvandlades till en vanlig ansökan av den typ som vi finner många exempel på i dagens samhälle. Här kan vi tänka på en student som ansöker om studiemedel. Den andra

utvecklingslinjen är att suppliken förvandlades till upprop och masspetition, en process som i England kom i gång redan på 1600-talet. Även på denna form av supplik finner vi många nutida exempel. Kanske har vi skrivit under ett lokalt upprop för att skydda ett skogsparti mot nerhuggning. Det finns även internationella webbsidor där man kan gå in och digitalt underteckna petitioner som samlar miljontals namn. Man kan till exempel protestera mot avverkningen i Amazonas eller kriget i Ukraina. På dessa webbsidor är det ofta till den internationella brottmålsdomstolen i Haag man riktar sin bön om hjälp. I det globala samhället söks hjälpen på global nivå. Genom att underteckna en sådan petition sällar man sig till gruppen av nutida supplikanter.

Att be om hjälp i svåra och övermäktiga situationer har människor nämligen behövt göra i alla tider. Formerna och tilltalet har varierat, liksom problemens art, men behovet har varit detsamma. Det är en del av att vara människa: att ibland behöva be om hjälp. Suppliker utgör en viktig källa till kunskap om sådant hjälpsökande.

Föredrag vid Akademiens årshögtid den 21 mars 2022

N O T E R

1. Länsstyrelsen i Örebro län, Suppliker från byalag och enskilda; SE/ULA/11040/1/D/D III/D III b/D III bb/6 (1709–1717), bild 112, 113. Jag vill uttrycka min tacksamhet mot docent Jonas Lindström, som genom sin text ”På årets mörkaste dag” gjorde mig uppmärksam på Molanders supplik, liksom mot doktorand Jezzica Israelsson, genom vars pågående avhandlingsarbete jag lärt mig mycket om supplikväsendet.
2. Om användning av suppliker utanför Sverige, se till exempel temanummer av *International Review of Social History*, vol. 46, nr. S9 (December 2001). Om supplikväsendet i Sverige har bland andra Sven A. Nilsson, Pär Frohnert, Marie Lennerstrand, Martin Linde, Elisabeth Reuterswärd, Björn Asker, Harald Gustafsson, Martin Almbjär och Håkan Möller skrivit. Supplikväsendet i Danmark-Norge har behandlats av Steinar Supphellen och, nyligen, Jakob Maliks. Inom ramen för det

- här aktuella projektet har Linda Oja utarbetat arkivguiden *Kärt besvär. Vägledning till supplikmaterialet i myndighetsarkiven*, Stockholm: Riksarkivet 2021.
3. Länsstyrelsen i Örebro län, Suppliker från byalag och enskilda; SE/ULA/11040/1/D/D III/D III b/D III bb/6 (1709–1717), bild 243, 244.
 4. Länsstyrelsen i Örebro län, Suppliker från härader, bergslag och socknar; SE/ULA/11040/1/D/D III/D III b/D III ba/1 (1645–1790), bild 319, 320.
 5. Länsstyrelsen i Örebro län, Suppliker från byalag och enskilda; SE/ULA/11040/1/D/D III/D III b/D III bb/9 (1754–1763), bild 75, 76.
 6. Vetenskapsrådet, dnr 2018-06159.
 7. Jakob Maliks 2011. *Vilkår for offentlighed: sensur, økonomi og transformasjonen av det offentlige rom i Danmark-Norge 1730–1770*, Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet.
 8. Länsstyrelsen i Örebro län, Suppliker från byalag och enskilda; SE/ULA/11040/1/D/D III/D III b/D III bb/7 (1718–1735), bild 261, 262.
 9. David Zaret 2000. *Origins of Democratic Culture: printing, petitions, and the public sphere in early-modern England*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
 10. År 1809 fanns det mellan 180 000 och 200 000 besuttna hemmansägare som var representerade genom bondeståndet. 1815 var befolkningen ca 1,8 miljoner. Jan Christensen 1997. *Bönder och herrar. Bondeståndet i 1840-talets liberala representationsdebatt. Exemplet Gustaf Hierta och J P Theorell*, Göteborg: Göteborgs universitet, s. 103. Nils Wohlin 1909. *Den jordbruksidkande befolkningen i Sverige 1751–1900*, Bilaga IX av Emigrationsutredningen, Stockholm: Nordiska bokhandeln, s. 233.
 11. Relationen till tredje part betonas i Jezzica Israelssons avhandlingsprojekt.